

פרשת דברים: האם ניתן לחדש את 'הסמיכה' בזמן הזה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את דברי משה, החוזר על חלק ממאורעות בני ישראל במדבר, בשינויים מסויימים. אחד הדברים שעליהם הוא חוזר, הוא מינוי הדיינים, שנצטוו לשפוט את ישראל: "וְאֶצְוֶה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בֵּין־אֲחֵיכֶם וְשִׁפְטֶתָם לְדָק... לֹא־תִלְוֶוּ פְנִים בַּמִּשְׁפָּט כִּקְטָן כִּגְדֹל תִּשְׁמַעוּן לֹא תִגְוְרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֹא־לֵהִים הוּא".

התורה כותבת ש'המשפט לא-להים הוא', מה הכוונה? בפרשה זו פירש הרמב"ן (א, יז) שאלקים ברא את העולם כדי שיהיה בו צדק, ומינה את השופטים שיממשו צדק זה, משום כך שופט החוטא במשפט, למעשה חוטא לאלוקים. בפרשת משפטים (כא, ט) הלך הרמב"ן בכיוון שונה, וכתב שהכוונה שאלוקים שורה עם הדיינים במהלך המשפט, ומסייע בידם. ובלשונו:

"ולדעתי יאמר הכתוב והגישו 'אדניו אל הא-להים', עד 'הא-להים יבא דבר שניהם', לרמוז כי הא-להים יהיה עמם בדבר המשפט, הוא יצדיק והוא ירשיע. וזהו שאמר 'אשר ירשיעון א-להים', וכך אמר משה כי המשפט לא-להים הוא... ובאלה שמות רבה (ל כד) ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקדוש ברוך הוא שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו, שנאמר (שופטים ב יח) כי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט."

בעקבות התורה המזכירה את מינוי הדיינים, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לחדש את הסמיכה בזמן הזה. נפתח בשאלה אלו סמכויות היו בידי הדיינים בעבר שאינן קיימות בזמן הזה, מה עושים בפועל כדי לתקן מצב זה. נמשיך בשאלה האם ניתן לחדש את הסמיכה בזמן הזה, נושא שעורר פולמוס גדול בזמן הבית יוסף.

סמכויות הסמור

כאשר מתייחסת התורה לדיינים, במספר מקומות היא קוראת להם 'אלהים'. לדוגמא, בפרשת שופטים (כב, ז) כותבת התורה "אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגָּבֹב וְהַקָּרֵב בְּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים". הגמרא במסכת סנהדרין לומדת מכך, שכאשר נגשים לפני דיינים, דיינים אלו צריכים להיות סמוכים, דהיינו שהוסמכו לדון, דיין מפי דיין בשושלת, לטענת הרמב"ם (סנהדרין ד, א) מאז משה רבינו.

כפי שכתב קצות החושן (ח"מ ג, א) מטרת הסמיכה היא בעצם לתת סמכות לדיין לכפות את דינו, שכן על מנת לברר הלכה, כל אדם שידוע חושן משפט יכול לעשות זאת, אבל לכפות על קיום הדין, רק דיין סמוך יכול. משום כך בזמן הזה, דיינים אינם מוסמכים להלקות את החוטאים, לדון דיני קנסות ועוד. עם זאת, הגמרא ובעקבותיה ה**טור** (ח"מ א) מונה מספר דברים שבכל זאת מותר לדיין לדון (מנימוקים שונים שמעלה הגמרא), כמו דיני הלוואות, אדם המזיק את חברו, וגביית כתובת אשה.

כיצד סומכים

הגמרא במסכת סנהדרין (יג ע"ב) כותבת, שלמרות שתהליך ההסמכה לדיינות נקרא 'סמיכה', למעשה אין צורך בשימת יד על הנסמך (כפי שצריך בסמיכה על קרבן), אלא די בכך שקוראים לדיין 'רבי' או 'זקן'. **רב שריא גאון** (מובא בערוך, ערך אביי) מוסיף, שלמעשה כל תנא ואמורא בגמרא מהדורות המאוחרים שלא נקרא רבי (לדוגמא רב ושמואל), טעם הדבר הוא שלא נסמך.

בביאור התפתחות תהליך הסמיכה כותב הירושלמי (סנהדרין א, ב), שבתחילה לא היה צורך במעמד בית דין לצורך ההסמכה, אלא כל רב היה סומך את תלמידו שהיה ראוי. כך עולה גם מדברי המשנה, המונה דברים הנעשים בשלושה, ולא מונה את סמיכת הזקנים כאחד מהם. לאחר זמן נקבע, שיש לסמוך דווקא בשלושה, המהווים בית דין. האם השלושה צריכים להיות סמוכים?

הגמרא (שם) מספרת, שרבי יהודה בן בבא הוצא להורג על ידי הרומאים, שכן הסמיך חמישה מתלמידיו בין ההרים (ולא ליד יישוב כלשהו, שכן הרומאים היו הורסים יישוב שהתבצעה לידו סמיכה). הגמרא כותבת, שבנוסף לרבי יהודה בן בבא היו עוד שני תלמידי חכמים שהרכיבו את בית הדין, אלא שלא הוזכרו מחמת כבודו של רבי יהודה בן בבא. **הרמב"ם** (סנהדרין ד, א) הבין מכך, שרק אחד מבית הדין צריך להיות סמוך, ולכן הגמרא לא טורחת להזכיר את שמם, כי בוודאי היא הייתה מזכירה שמם אם היו סמוכים.

הרמב"ם בפירוש המשנה

א. לכאורה, בזמן הזה אבדה האפשרות לסמוך, שהרי כאמור הסמיכה עוברת מדור לדור, וכבר אין יותר מי שימשיך את השושלת. הבעיה מתחדדת לאור דברי **הרמב"ם** בפירוש המשנה (סנהדרין א, ג), שכתב שגם כאשר יבוא המשיח הוא לא יוכל לחדש את הסמיכה, שכן כפי שביאר בהקדמתו למשנה, המשיח אינו בא לחדש הלכות, וסמיכה שלא מפי סמוך היא חידוש הלכה.

למרות זאת מוסיף הרמב"ם, בהכרח חייבת להיות דרך לחדש את הסמיכה, שהרי בספר ישעיהו (א, כו) כתוב שלקראת בו המשיח: "וְאִשִּׁיבָה שֹׁפְטֵיךָ כְּבִרְאשֹׁנָה וְיַעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה אֶחָד־לָךְ יִקְרָא לְךָ עֵיר הַצִּדִּיק קִרְיָה נְאֻמָּה". לכן צריך לומר, שאם כל חכמי ישראל הנמצאים בארץ ישראל יסכימו לסמוך מישו, מעמדו יהיה כסמוך לכל דבר ועניין, והוא יוכל לחדש את הסמיכה. ובלשונו:

"ואני סבור, שאם תהיה הסכמה מכל התלמידים והחכמים למנות איש בישיבה כלומר שיעשוהו ראש, ובתנאי שיהא זה בארץ ישראל כמו שהקדמנו, הרי אותו האיש תתקיים לו הישיבה והיה סמוך ויסמוך הוא אחר כך את מי שירצה. לפי שאם לא תאמר כן לא תהא אפשרות מציאות בית דין הגדול לעולם, לפי שצריך כל אחד מהם שיהא סמוך בלי ספק, והרי כבר הבטיח ה' בשיבתם באמרו 'ואשיבה שופטיך כבראשונה'."

הרשב"א (בבא קמא לו ע"ב) הקשה, שהרי הגמרא במסכת סנהדרין מציינת לשבח את מעשה רבי יהודה בן בבא שראינו לעיל, וכותבת 'שאלמלא הוא בטלו דיני קנסות מישראל', משמע שבטלו, ולא ניתן היה להחזירם. **הרמב"ם** (סנהדרין ד, יא) יישב, שאין כוונת הגמרא שהיו בטלים ללא אפשרות להחזירם, אלא שהמציאות בה ניתן לעמוד בקשר עם חכמי ישראל המפוזרים ולהגיע להסכמה של כולם (דבר האמור לקרות בימות המשיח), כמעט ולא אפשרית, ולכן זה כאילו בטלו דיני קנסות.

ב. **הרמב"ן** (השגות, עשה קנג) **רדב"ז** (סנהדרין שם) חלקו וסברו, שאין ביכולת כל חכמי ארץ ישראל לחדש את הסמיכה. את קושיית

הרמב"ם כיצד יחדשו את הסמיכה דחה הרדב"ז, שייטכן שאליו הנביא, האמור לבוא לפני בא המשיח, יהיה סמוך ויוכל לסמוך. עוד הוסיף (על בסיס מדרש), שלפני בא המשיח בני ראובן יבואו ויעשו מלחמות, וייתכן שיהיה בהם סמוך שיסמוך אחרים.

הרמב"ם במשנה תורה

בעוד שבפירוש המשנה כתב הרמב"ם הלכה זו ללא הסתייגות, במשנה תורה (סנהדרין ד, יא), הספר שעל פיו למעשה פוסקים הלכה, סיים הרמב"ם את דבריו בלשון 'והדבר צריך הכרע', דהיינו שלא ברור שמדובר בפסיקה מוחלטת, אלא בפסיקה שעוד צריך להתיישב בה. בביאור דבריו נחלקו הפוסקים, מחלוקת שכפי שנראה להלן השפיעה על 'פולמוס הסמיכה':

א. **המהר"י בי רב** (סמיכת זקנים, קונטרס) סבר, שהרמב"ם לא חזר בו, וגם במשנה תורה סובר שאכן ניתן לחדש את הסמיכה באמצעות הסכמת החכמים. להבנתו, הרמב"ם כתב ש'הדבר צריך הכרע' לגבי נקודה אחרת שראינו לעיל, האם מספיק סמוך אחד בבית דין כדי להעביר את הסמיכה או שצריך שלושה. ב. **המהרלב"ח** (קונטרס הסמיכה) **והרדב"ז** (סנהדרין ד, יא) חלקו וסברו, שהרמב"ם למעשה פקפק בחידושו, ולא היה לו ברור שאכן ניתן לחדש את הסמיכה באמצעות הסכמת חכמי ארץ ישראל בלבד.

'פולמוס הסמיכה'

במשך שנים רבות, לא ניסו ליישם את דברי הרמב"ם הלכה למעשה. לפני כחמש מאות שנה, החליטו לחדש את הסמיכה בהתבסס על דברי הרמב"ם, **והמהר"י בי רב** הוסמך על ידי עשרים וחמישה מחכמי צפת של אותו הדור. מתוך תפקידו כסמוך, הסמיך גם ארבעה תלמידים, כולם חשובים, אך המפורסם שבהם הוא רבי יוסף קארו, מחבר הבית יוסף והשולחן ערוך.

מדוע דווקא אז התעורר הרצון לחדש את הסמיכה? הנימוק ההלכתי היה, שבעקבות גירוש ספרד (ופורטוגל) יהודים רבים חיו כאנוסים, ועברו על איסורי כריתות, ורצו ללקות, שכן המשנה במסכת כריתות כותבת שחייבי כריתות שלקו, נפטרים מכריתתם. אלא, שכאמור היכולת להלקות מסורה רק בידי בית דין סמוך, ולכן התעורר הצורך להקים בית דין מעין זה. ובלשונם:

"ולכן בררנו לגדול שבנו בחכמה ובמניין, החכם השלם הרב הגדול מהר"ר בירב נר"ו, שיהיה סמוך וראש ישיבה ורב יתקרי, והוא יושיב מהיותר חכמים שבנו אצלו, ורבנים יתקרו, ויהיו סמוכים לעד לעולם עושים באמת וישר משפטי התורה, לדין את שתקיף 'והיה אם בן הכות הרשע' והוא לפני ה' ויכוהו על פי התורה כאשר יוכל שאתו, ויפטר מידי כרתו, ויתקרב אל א-ל עילום, וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום."

עם זאת כפי שהעיר המהר"י בי רב, ישנה סיבה נוספת. כפי שראינו בדברי הרמב"ם, לקראת ימות המשיח ישיב ה' את השופטים, ותחדש הסמיכה. באותה תקופה בצפת, בה שכנו גדולי הפוסקים (רבי יוסף קארו) והמקובלים (רמ"ק, האר"י) התעוררו תקוות גדולות לבואו של המשיח בקרוב (במידה רבה בגלל האסונות הרבים שפקדו את עם ישראל באותה התקופה). התעוררות זו באה לידי ביטוי במגוון דרכים, אחת מהן היתה הרצון לחדש את הסמיכה, כהכנה לבוא הגאולה והקדמתה.

למעשה תהליך הסמיכה כשל. הסיבה המרכזית לכך שרבה של ירושלים, **המהרלב"ח** (קונטרס הסמיכה), התנגד לתהליך. אחת הסיבות להתנגדות היא טענתו שראינו לעיל, שלמעשה גם הרמב"ם במשנה תורה הסתפק שניתן לסמוך בהסכמת חכמי ישראל, מה עוד, שייטכן שהלכה כדעת הרמב"ן. עוד הוסיף נקודות בעייתיות נוספות בתהליך שמחמתן התנגד:

סיבות ההתנגדות

א. **כל החכמים**: הרמב"ם כתב שצריכים להסכים לסמיכה 'כל חכמי ישראל'. חכמי צפת הבינו, שאין הכוונה דווקא לכולם, אלא לרוב, כפי שבדרך כלל הולכים אחר הרוב. משום כך, גם אם לא שיתפו את חכמי ירושלים בתהליך, אין זה משנה, שכן רוב חכמי ארץ ישראל ששהו אז בצפת הסכימו. רבני ירושלים חלקו וסברו שהכוונה דווקא לכולם, ולכן אין משמעות הלכתית לסמיכה.

עוד הוסיף המהרלב"ח (ד"ה תשובה), שגם אם לצורך העניין יש ללכת אחרי הרוב, ואכן די ברוב החכמים, במקרה כזה אין בכלל רוב. הסיבה לכך היא, שכאשר פוסקים הלכה כדעת רוב, הכוונה למקרה בו החכמים נשאו ונתנו יחד בנושא, שאז אם הרוב פסק כדעה מסוימת, כך הלכה. אך אין הלכה כדעת הרוב כאשר לא דנו עם המיעוט, והרי התעלמו מדעת חכמי ירושלים. ובלשונו:

"הרי שאין הסכמת הרוב כלל כל זמן שלא היה בראשונה משא ומתן בין כולם, ובנדון דידן מן הראוי היה לשתיה הסכמת הרוב קיימת שהיינו יושבין כלנו ביחד נושאים ונותנים בדיון, פנים אל פנים ופה אל פה, או לפחות שהיינו נושאים ונותנים על ידי כתב... כן נראה במה שכתב הרב (= הרמב"ם) בזה הדין בעצמו שלפנינו וזה לשונו, אם כן למה היו החכמים מצטערים וכו' לפי שישאל מפוזרים ואי אפשר שיסכימו כלם, ואם מועיל המשא ומתן וההסכמה אפילו על ידי כתב איך אמר הרב שאי אפשר?! אשר לפי זה נרא' שצריך המשא ומתן וההסכמה לסמוך שיהי' פה אל פה."

ב. **קביעת החודשים**: כפי שראינו בעבר (ראש השנה, שנה ג'), בזמן הזה מקדשים באמצעות לוחות שנה ידועים מראש, ולא באמצעות עדים. נחלקו הרמב"ם והרמב"ן, מתי עתיד קידוש החודש לחזור באמצעות הראייה. **הרמב"ם** (עשה קנג) סבר שהקידוש באמצעות הראייה נעשה בידי בית דין הגדול, ואילו **והרמב"ן** (השגות, עשה קנג) חלק וסבר, שדי בשלושה דיינים סמוכים. נמצא, שסמיכת החכמים בצפת יצרה בעיה גדולה, שכן לדעת הרמב"ן יהיה אפשר לקדש חודשים, דבר שייצור בלבול עצום בלוחות השנה.

ג. **חייבי כריתות שלקו**: כאמור, הסיבה המרכזית שבגינה רצו חכמי צפת לחדש את הסמיכה, היא הרצון להלקות את האנוסים שעברו על כריתות, ובכך לפטור אותם מחיובם. אלא שטען המהרלב"ח, שבכלל לא ברור שאכן ההלקאה תועיל, שכן כדי שחייבי כריתות יפטרו יש להתרות בהם בשעת העבירה, ואילו במקרים אלו כלל לא התרו בהם. ממילא אין טעם להתעקש ולחדש את הסמיכה, במיוחד כאשר יש הרבה בעיות הלכתיות גלויות.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו! ...